

Костицький М. В. - доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, член-кореспондент НАПН України; **Кушакова-Костицька Н. В.** - кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ПРОБЛЕМА КОРУПЦІЇ: ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

1. Мова, як відомо, є носієм суспільної свідомості, способом вираження особистості і соціуму, засобом людського спілкування, розумової діяльності, фіксації сьогоденного досвіду тощо. Аналізуючи вживання терміна «корупція» (лат. *corruptio*) в українській мові, можна зазначити, що він не тільки «прижився», а й певним чином розвивається. Так, якщо в «Словнику іншомовних слів» (Київ, 1985) корупцію визначено як «поширену в капіталістичних країнах підкупність і продажність державних, політичних і громадських діячів», то у «Новому словнику іншомовних слів» (Київ, 2008) її трактують як підкуп хабарами, продажність посадових осіб, політичних діячів, чиновників. Тобто принаймні вже не згадуються «капіталістичні країни», що слід розуміти як офіційне визнання цього явища на національному рівні, як «рідного». У найбільш повному і новітньому «Великому тлумачному словнику суспільної української мови» (Київ, 2002) корупція визначається як діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для отримання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг; пряме використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення; підкупність, продажність урядовців; громадських діячів.

Найбільш повну дефініцію корупції як юридичного явища, на нашу думку, дав професор, полковник МВС, суддя Конституційного Суду України Микола Мельник. Він визначив чотирнадцять характеристик об'єктивної сторони такого діяння, як корупція. При цьому цей перелік не був вичерпним [1], і очевидно, не може бути таким *argiōgi*.

Адже корупція як один із механізмів функціонування будь-якої держави¹ завжди пристосовується до конкретних його форм і особливостей, видозмінюється і мімікрує. Водночас, коли звернутися до історичних витоків змісту цього явища, то стародавні римляни, наприклад, вважали, що корупція передбачає:

- 1) псувати, пошкоджувати, розтратити, зумовити занепад, упустити можливості;
- 2) виснажувати, вичерпувати, замучити;
- 3) знищувати, розбивати, погубити;
- 4) зрадити, спокушати, розтлівати;
- 5) викривляти, фальсифікувати, перекручувати;
- 6) ганьбити, безчестити, оскверняти;
- 7) підкупати, псувати, приводити до непридатності;
- 8) розладжувати, розхитувати, приводити в поганий стан.

Напевно, під час подальшого вдосконалення законодавства про боротьбу з корупцією варто повертатися і до первинного, латинського значення терміна корупція [2].

Сьогодні, коли пройшло понад двадцять років після прийняття в Україні «Закону про боротьбу з корупцією» (1995 р.), визначення цього поняття вже виглядає чіткішим. Цікаво, що коли цей закон розглядали у Верховній Раді, один з його розробників поставив запитання про те, що є корупція. Доповідач (до речі, теж наш колега, викладач Національної академії внутрішніх справ) тоді не зміг на нього відповісти.

2. На нашу думку, у проблемі, пов'язаній з корупцією, актуальним є не тільки і не стільки визначення цього поняття, її складу як делікту чи пропонування превентивних або профілактичних заходів (чим займаються чимало фахівців і навіть цілі урядові/неурядові організації), а філософський і психологічний аналіз особливостей цього явища.

Так, у контексті психологічної складової проблеми, згідно з концепцією І. Канта, доцільно виділяти виключно зовнішні, формальні, легальні (нелегальні) особливості поведінки і внутрішні, пов'язані зі здатністю розумної істоти (людини, суб'єкта корупції) встановлювати для себе, власних вчинків необхідний «категоричний імператив» (брати чи не брати, порушувати чи не порушувати). Внутрішні особливості поведінки пов'язані з добровільним самообмеженням, самопожертвою, стійкістю. Політик або державний службовець повинен мати внутрішній імператив, тобто певні моральні норми, передусім, повагу до гідності й честі інших людей, почуття особистої відповідальності за свої дії, повагу до закону чи страх перед покаранням (замість безрезультатних багаторічних розмірковувань про боротьбу з корумпованістю).

Філософський аспект проблеми корупції (як і злочинності) пов'язаний із функціонуванням, а фактично існуванням, держави як такої. В анархічних теоріях Прудона, Лаврова, Кропоткіна чи на практиці, наприклад, в анархічно-самоуправлінських станицях Нестора Махна або в Лівійській джамахірії проблеми з корупцією не було. Отже,

¹ Поняття держави вжито як можливий варіант соціального

в онтологічному сенсі постає питання: корупцію неможливо побороти, поки формою соціального устрою є держава?

Цікавим є західна чи європейська оцінка рис поведінки людей в азійських, африканських і латиноамериканських соціумах. Те, що ми сьогодні визначаємо як корупцію, у них може бути нормою соціальної поведінки. Наприклад, традиції, характерні для етики поведінки в ісламських країнах, можуть здаватися представникам західного світу неприйнятними і сприйматися як хабар або вимагання, попри їхню легальність із позицій місцевих законів.

Уже було сказано, що корупція - не сучасний винахід. Вона існувала в усіх державах і в усі часи (зокрема, у Стародавньому Китаї, Вавилоні, Єгипті, Стародавніх Греції та Римі тощо). Наприклад, у Стародавньому Римі, який свого часу вважався взірцем організації держави і суспільства, при існуванні двох систем влад - патрициїв (сенатори, консули, цензори, претори, квестори) та плебеїв (учасники народних зборів, народні трибуни) наприкінці республіки (I ст. до н.е.) підкуп мав тотальний характер. Наприклад, перед обранням народних трибунів на Форумі сиділи їх представники з торбами грошей і відкрито (!) «купували голоси» плебеїв.

Отже, корупція, на нашу думку, притаманна всім без винятку державам. Відмінність лише у формах і розмірах. Так, в Україні та інших постсоціалістичних країнах корупція поширена в масових і грубих формах, у країнах «давньої демократії», як правило, корупція існує не в таких відвертих, більш витончених формах (але дуже відверто спостерігається під час виборів, зокрема, це стосувалось останніх президентських виборів у США).

Таким чином, можна з упевненістю стверджувати, що корупція - це не український винахід, і вона не пов'язана з нашими національними традиціями і звичаями (зокрема негативними).

3. Безперечно, кваліфікована в юридичному сенсі корупція має психологічні або навіть зоопсихологічні витоки (за К. Лоренцем, К. Фабрі, О. Губко, Д. Моррісом та ін.). Засади нашої поведінки закладені не нами і невідомо в яку епоху (йдеться про певну біологічну програму). Страх, агресивність, жадання наживи, сексуальне життя, батьківський інстинкт і тощо розвивалися не лише в культурному контексті. Домінуючими, можливо, були біологічні, генетичні, етологічні та психофізіологічні фактори. Навіть коли порівнювати типові для тваринного світу відносини із соціальними, вочевидь є багато аналогій з точки зору зоопсихології і психології людини в контексті «корупції». Бажання захопити і мати чуже, бути першим у зграї, заздрість, егоїзм були і залишаються притаманними і людині, і тварині. Більшою мірою, звісно, людині («вінцю всесвіту»). Згодом у деяких культурах певні мотиви та людські вчинки почали вважати неетичними і незаконними, що було зафіксовано в усній і письмовій формі як моральні приписи і закони. Так, було сформульовано певні стандарти соціальних норм поведінки (звичаєве право, релігійні тексти, законодавство тощо). Але це зовсім не змінило ні людську природу, ні людську поведінку, а отже,

не може змінити ситуацію, яка склалася сьогодні в соціумі під назвою «боротьба з корупцією».

Чи можна насправді побороти корупцію? Очевидно, що відповідь аналогічна тій, що прозвучить на запитання «Чи можна знищити злочинність у сучасному суспільстві?». Але, попри всю недосконалість природи сучасного ***homo sapiens***, треба прагнути зробити її кращою як на індивідуальному, так і на суспільному рівні. Коли брати за життєвий орієнтир самовдосконалення, саморегуляцію суспільних відносин як оптимальний варіант його розвитку, то можна сподіватись змінити цивілізаційний вектор у позитивному напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. - Київ : Укр. енцикл., 2001. - Т. 3 : К-М. - 792 с.
2. Дворецкий И. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. - Изд. 2-е, перераб. и доп. - М. : Рус. язык, 1976. - 1096 с.